

BLAZOVICH LÁSZLÓ

A világtörténet hat korszaka a Budai jogkönyvben

Mint ismeretes, a Budai jogkönyv több szakaszban készült el. A Prológust és az elsőől a 403. szabályig tartó részt 1404–1405-ben, de legkésőbb 1410-ig fektette írásba János budai jegyző, akit Mollay Károly az Eperjes melletti Héthársról (Siebenlind) származó Johannes Siebenlinderrel azonosított. A 404. artikulustól a 441-ig terjedő részben leírtakat 1421. november 23-án fogadta el a városi tanács. Az utána következő négy szabály (442–445) készítésének idejét ugyancsak rögzítette a szerző. A legkésőbbi időpont 1501.¹

A 404. artikus előtt az alábbi bejegyzés található: „A Szentírásokból ismeretes, hogy Ádámtól kezdődött el az első világ, Noéval a második, Ábrahámval a harmadik, Mózes a negyedik, Dáviddal az ötödik és Isten fiának a születésével a hatodik.”² A kutatás azt már korábban kiderítette, hogy a Budai jogkönyv forrásai közül mások mellett a Szász és Sváb tükörben egyaránt szerepel az illető rész.³

„Órigenész hajdanán azt jósolta, hogy hat korszak következik egymás után (egy korszakot ezer évnek feltételezve), majd a hetedikben a világ szét fog hullani. Nos, a Szentírásból tudjuk, hogy Ádámval kezdődött az első korszak, Noéval a második, Ábrahámval a harmadik, Mózes a negyedik, Dáviddal az ötödik, Isten fiának születésével a hatodik. Jelenleg a hetedikben vagyunk, amelynek hossza bizonytalan.”⁴

„Órigenész megjövendölte ennek előtte a régi időkben, hogy hat világnak kell lennie, és mindegyik világ ezer év után szűnt meg, a hetedik világban pedig teljesen el kell pusztulnia a világnak, és jönnek a vezeklés napjai. A Szentírás azt hirdeti, hogy Ádámval kezdődött az első világ, Noéval a második, Ábrahámval a harmadik, Mózes a negyedik, Dáviddal az ötödik, Isten fiának születésével a hatodik. Ez a hat világ ezer-ezer év után elmúlt. Jelenleg a

¹ MOLLAY, KARL (szerk.): *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Budapest, 1959. 21–22. 189–195. 195–202. 202–205. p. KUBINYI András: *Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)*. In: GEREVICH LÁSZLÓ–KOSÁRY DOMOKOS (szerk.): *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Budapest története II. Budapest, 1973. Buda város jogkönyve I–II. Közreadja BLAZOVICH LÁSZLÓ–SCHMIDT JÓZSEF. Szeged, 2001. Bevezető 25–28. p.

² BLAZOVICH–SCHMIDT 2001, 404. sz. „Nu ist chundig vonn der Heilgenn gesechrift, das Adam dý erste wêlt hub an, Noe II, Abraham III, Moyses IIII, Daud V, Gotes gepurt dý sechste” (Ofner Stadtrecht 404. sz.)

³ BLAZOVICH–SCHMIDT 2001, 404. sz. 2. jegyz.

⁴ VON REPGOW, EIKE: *A Szász tükör*. Közreadja: BLAZOVICH LÁSZLÓ–SCHMIDT JÓZSEF. Szeged, 2005. Tartományi jog (továbbiakban Tj.) 3. 1. sz. Schmidt József fordítása „Origenes vissagede hír bevoren, daz secs

hetedik világban vagyunk, biztos határidő nélkül, mert a hatezer év eltelt, a hetedik pedig addig áll fenn, ameddig Isten akarja.”⁵

A két német szerző a világ hat, illetőleg hét korszakról szóló leírást azért emelte be művébe, mert a hét hadipajzsról szólva mintegy ezzel erősítette meg a hadipajzrendszer fennállását. Bár tévesen Órigenészre hivatkoztak, ugyancsak tévesen a Bibliára alapozták felsorolásukat. A hat világtörténeti korszak sem a Bibliában, sem Órigenésznél nem található. Azt, mint alább látjuk, jöllehet a Szentírásra támaszkodva, a világkrónika szerzők dolgozták ki. Az kétségtelen, hogy a Sváb tükör szerzőjének munkája ezen artikulásban is fő forrása, a Szász tükör volt, jöllehet szokásához híven bővítette annak szövegét. Sokkal többet azonban nem mondott, mert a korabeli művelt világ ismerte, hogy egy-egy korszak ezer évig tartott, a hetedik pedig majd az utolsó ítéletig terjed. (Kis kitérőként megjegyezzük, hogy az ezer évig tartó világtörténeti korszakok tanából következett az akkor élt emberek között az első ezredforduló körül a világvégét váró hangulat.) Amennyire biztosra vehetjük, a Szász és Sváb tükör ezen artikulusokon belüli kapcsolatát, annyira bizonytalan, hogy az 1421-ben a Budai jogkönyvbe bejegyzést tevő írnok, talán városi jegyző honnan merítette ismeretét. Szövege a Szász tüköréhez áll közelebb, származhatott a híryanag egy világkrónikából, vagy a szerző korábbi olvasmányélményéből. Egyik feltételezés sem zárható ki. Hogy miért került a jogkönyvbe, arra később adjuk meg a választ. Előbb talán nem lesz érdektelen, ha a középkori kronologikus gondolkodás ide vonatkozó gyökereit bemutatjuk.

A kora középkori történetírók számára alapvető gondot jelentett az időbeliség, a kronológia meghatározása, fogalmának kialakítása, amelybe a történeteiket elhelyezték. E feladattal a krónika írók kerültek szembe. A műfaj neve ugyancsak magában hordozza a kronológia szót. A keresztény világkrónika, vagy egyetemes krónika első szerzőjeként Julius Africanus⁶ tartja számon a kutatás. További ismertebb és a későbbi időkre nézve mérvadó szerepet játszottak Eusebius, Hieronimus (Szt. Jeromos), Orosius és Sevillai

werlde solen wesen, die werlt bi dûsent jâren op genomen, unde in me sevenden solde siu zugân. Nu is uns kundich van der heyligen scrift, daz an Adame diu êrste werlt began, an Noe diu andere, an Abraham diu dritte; an Moysse diu virde; an David diu fungte; an gottis geborde diu seste. An der sivenden sî wir nû sunder gewisse tal.” ECKHARDT, KARL AUGUST (szerk.): *Sachsenspiegel. Quedlinburger Handschrift*. Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum ex Monumenta Germaniae Historica separatim editi.. Hannover, 1966. Landrecht 3. 1. sz.

⁵ *Schwabenspiegel. A Sváb tükör*. Közreadja BLAZOVICH László–SCHMIDT József. Schmidt József fordítása. Sajtó alatt. Tartományi jog 2. sz. „Orienes weisagte hie vor in den alden zeiten wie sechs werlde sholden sein vnd wie ie die werlt pei tausent iaren abe nemen solden vnd in der sibende werlde so sholt die werlt gar zergen vnde sholde der svntac kvmen. nv ist vns gekvndet von der heiligen shrift daz sich an adam die erste werlt began. an noe die ander. an barâham die⁶ dritte. an moyses die virde. an dauid die funfte. an gotes gepurte die sechste. vnd ie der werlde zal ist pei tausent iaren zergangen. nv wir sint in der sibenden werlde anc gewisse zal. wan die sechs tausent iar sint gar auz vnd die sibende werlt stet also lange als got.” ECKHARDT, KARL AUGUST (szerk.): *Der Schwabenspiegel Langform M*. Tractavit 1971. Bibliotheca Rerum Historicarum. Studia Iuris Suevici II. Tj. 2. sz.

⁶ Africanus, Sectus Julius (180 körül–250 körül) júdcai keresztény történetíró, polihisztor. A keresztény kronológia megalapítója. Pentabiblon khronologikon című öt kötetből álló fő művében időrendben tárgyalja a bibliai és profán történeti eseményeket. A világ teremtsét Kr. e. 5499-rc teszi.

Isidorus. A középkorból nyugaton több mint 200 világkrónika maradt fenn, a számuk máig növekedhet eddig ismeretlen kéziratok fellelése után.⁷

Az egyetemes világkrónikák, mint történeti műfajok, amelyek később nemzeti – amelyhez a magyar múltról szóló középkori krónikák Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-ával bezárólag tartoznak –, regionális és helyi krónikákra váltanak át, majd a képes krónikákkal zárulnak, és helyüket a humanista történetírás veszi át a 15. században, a kompendiumok, az évkönyvek, a geszták és a genealógiák között foglalnak helyet, az írásban fennmaradt és egyes szerzők által felkutatható világtörténelmet mutatják be általában a világ teremtésétől keletkezésük idejéig. Egyaránt tárgyuknak tekintik a Biblia történeteit, valamint az egyházi és profán történelem eseményeit kitekintéssel a művelődés alakulására és a természetben bekövetkezett eseményekre, amelyeket meghatározott időbeli keretbe, világtörténeti korszakokba foglalnak. Továbbá tagolják az eseményeket az egyes uralkodók regnálási ideje, illetőleg a világbirodalmakról kialakított nézet, valamint az üdvtörténet elmélete szerint.⁸

A krónikairók, és ennek következtében a krónikák írásának szemléletmódja az idők folyamán a késő ókor idejétől a kora középkoron át a virágzó középkorig sokat változott. A szerzők kezdetben mindenkor törekedtek a világtörténeti események megörökítésére, és tágabb teret öleltek fel mint egy kolostor, vagy egy város, vagy egy régió története, jöllehet – mint említettük – éppen a korszak második felében csak egy nép, ország vagy éppen város történetének a megörökítésére terjedtek ki.⁹ Bár a középkori tudományosság nem törekedett a krónika mérvadó meghatározására, mégis Siccard von Cremona (+1215) tollából a következő megfogalmazás maradt ránk: „A krónika a mulandó dolgokról szóló, a világ kezdetétől induló időrendi elbeszélés a benne szereplő személyekről és viselt dolgaikról, azonban nem mindenről, hanem azokról, amelyek most, továbbá számunkra példaként és intésként emlékeztetre, valamint írásokban való feljegyzésre méltónak látszanak.”¹⁰

A szerzőknek az anyaguk összegyűjtését és elrendezését tekintve számos nehézségük adódott, amelyek közé tartozott a helyes időrend kialakítása. Ma már ez számunkra meglepően hat, miután Dionysius Exiguus, a szkíta származású bencés szerzetes 525-ben kidolgozta a máig érvényben lévő időszámítási rendszert, amelynek kezdőpontjaként Krisztus születésének idejét tette meg.

A világkrónikáknak vagy egyetemes krónikáknak három típusa alakult ki. A legfontosabbak közülük is kronológia, az idősor (*series temporum*) mint vezérfonal alapján elrendezett művek, például Eusebius, Hieronymus, és Beda adott rájuk. Évenként, évtizedenként, vagy uralmi időszakonként, illetőleg generációként haladtak előre a szerzők

⁷ KRÜGER, KARL HEINRICH: *Die Universalchroniken*. In: *Typologie des sources du Moyen âge occidental*. A-I. 2. Fasc. 16. Turnhout, 1976. Előszó és Táblák.

⁸ KRÜGER 1976, 13. p.; KORDÉ ZOLTÁN: *Krónika*. In: KRISTÓ GYULA (főszerk.). ENGEL PÁL - MAKK FERENC (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század). Budapest, 1994. 381. p.; KRISTÓ GYULA: *Krónikakompozíció*. In: KRISTÓ - ENGEL - MAKK 1994, 381–382. p.; KRISTÓ GYULA: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Budapest, 2002. 78–88. p.

⁹ GUÉNE, BERNARD: *Histoires, annales, chroniques. Essai sur les genres historiques au Moyen Age*. In: *Annales* 1973/28, 997–1016. p. Különösen: 1101. p.

¹⁰ „Cronicam id est temporalem narrationem ab exordio mundi et personis et gestis earum, non omnibus, sed que nobis et nunc ad exempli et cautele memoriam scripturarumque noticiam expedire videntur.” EGGER, O. HOLDER (szerk.): *Monumenta Germaniae Historica*. Scriptorum. Tom. 31.. Impensis Bibliopolii Hahniani. Hannoverae, 1903. Unveränderter Nachdruck. 1980. Sicardi episcopi Cremonensis Cronica 1213. 22–181. p. Különösen: 78. p. Idézi: KRÜGER 1976, 14. p. Lexikon des Mittelalters II. 1956. hasáb.

történetük papírra vetésében, a későbbi másolók pedig tovább folytathatták a munkát, saját művet alkothattak. Az írásműveik stílusjegyei közé tartoztak a tömörség, az egyszerű mondatokban fogalmazás, tudósításaitak nem az ok-okozati összefüggések keresése, hanem a mellérendelés jellemezte. A második típust az elérhető világtörténeti események legteljesebb, részletező leírása jellemzi, az esemény özön (maria historia-rum). Műveiket, amelyeket könyvekre és fejezetekre osztottak, gyakran bevezető előzi meg. Példájként említhetjük Orosius alkotását, és mint nemzeti történetet feldolgozó műveket Tours-i Gergely és Freisingi Ottó munkáját. E típus stílusjegyei közé tartoznak a körmondatos szerkesztési mód, az ok-okozati összefüggések keresése és a szereplők cselekedetének megítélése. A harmadik az összefoglaló kézikönyv (imago mundi), amely enciklopedikus képet ad a leírt eseményekről. E típust főképp Origenes és Isidorus művei jellemzik. A három típus azonban szorosan nem különíthető el egymástól, köztük számos átfedés található.¹¹

A világhronikák témái közé tartoznak: Ranulf Adgen szerint 1. a terület, ahol az események játszódnak, leírása, 2. az eltávolodás Istentől, majd kiengesztelődés vele Krisztus által, 3. a Mózes törvényei előtt idő, a törvények időszaka és a Krisztus születése utáni idő, 4. a négy világbirodalom: az asszírok, a perzsák, a görögök és rómaiak birodalmi. 5. a öt világvallás: a természetisztelet, a bálványimádás, a zsidó vallás, amelyekhez a három első világbirodalmat is hozzárendelik, majd a kereszténység és az iszlám. 6. A világ hat korszaka. 7. A hét történetileg cselekvő embertípus: az uralkodó, a katona, a bíró, a pap, a politikus, a kereskedő és a szerzetes, valamint az egyes típusoknak megfelelő cselekvési formák. 8. A mód, ahogy az éveket számolni kell: a három zsidó évkezdő január, március, május, a három fő görög korszak kezdete, azaz Trója bevétel, az első olimpia, Nagy Sándor világhuralma, továbbá Róma alapításának ideje, végül a Krisztus születése utáni évek.¹²

A bemutatott témakatalógusból tárgyunkhoz kapcsolódóan kettőt emelünk ki, a négy világbirodalom és a világ hat korszakának elméletét. Az előbbi Dániel könyvének második és hetedik részére vezetik vissza.¹³ A szent szöveg szerint Nabukodonozor álmot látott, amelyet babiloni tudósai nem tudtak megfejteni, ám az ott fogságban lévő zsidók közül Dániel jelentkezett az álom megfejtésére a királynál, és így szólt: „Amit láttál, ó király, az egy hatalmas szobor volt. Ez a szobor nagy volt és fényes, magasra emelkedett előtted, és rettenetes volt a tekintete. A szobor feje aranyból volt, melle és karjai ezüsből, hasa és ágyéka bronzból, lábszárai vasból, lábai meg részben vasból, részben agyagból.” Egy a hegyről leomló kő szétzúzta a szobrot, amelyből por lett, a kőből pedig egy nagy hegy, amely betöltötte a földet.¹⁴

Dániel álomfejtése szerint Nabukodonozor négy birodalmat látott. Az övé az első, az arany fő. A második kisebb lesz, mint az uralkodóé, a harmadik, amely bronzból való lesz, betölti a földet, a negyedik a vasból és agyagból való meg fog oszlani, mert a vas az agyaggal nem vegyül. Majd Isten olyan birodalmat támaszt, amely állni fog örökké.¹⁵

¹¹ VON DEN BRINCKEN, A-D: *Die lateinische Weltchronik*. In: RANDA, A. (szerk.): *Mensch und Weltgeschichte. Zur Geschichte der Universalgeschichtsschreibung*. Salzburg und München, 1969. 47. 58. 69. p. alapján KRÜGER 1976, 21–22. p. Lexikon des Mittelalters II. 1957. hasáb

¹² KRÜGER 1976, 23. p.

¹³ Dán 2. 31–36. Dán 7. 2–8. 17–27. *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Szent István Társulat. Bp., é. n.

¹⁴ Dán 2. 31–33. 34–36. p.

¹⁵ Dán 38–45. p.

Dániel keleti birodalmakra gondolt, míg a magyarázók az utolsóban Isten országát látták meg, amelyet az Mt 4. 77 a mennyek országának a 6. 32 pedig Isten országának nevez.¹⁶

A négy vadállatról szóló rész a jelképes látomások között szerepel, amely szerint Dániel álmában azt látta, hogy az ég négy szele a Nagy-tenger ellen támadt, a tengerből pedig négy hatalmas vadállat bukkant fel. Egy oroszlán, amelynek szárnyai voltak, a második medvéhez hasonlított, hátán négy madárszárnyat viselt, továbbá négy fejet. A negyedik hatalmas vasfogakat hordott, tíz szarva volt. Végül a Fölséges szentjei nyerik el a hatalmat, azaz eljön Isten országa.¹⁷ A látomás, amely szerepel a Jelenések könyvében is (13), hasonlít Nabukodonozor álmára és kiegészíti azt.¹⁸ Egy-egy állat egy-egy társadalmat jelent.

Az álmokat többféleképp, több birodalomra vetítve magyarázták. Az ókorban kialakított, illetőleg bibliai magyarázat szerint: asszírok, médek, perzsák és makedonok államai Nagy Sándorral és a Szeleukidákkal bezárólag. Hieronymus a keresztény magyarázatot adja, amelyet általában követnek a világrónikák, azaz Babilon, a médek és perzsák, a makedonok (Nagy Sándor, Szeleukidák) és Róma. Orosius eltér ettől, mert ő a négy égtáj szerint osztja fel a birodalmakat, keleten AsszírIA és Babilon, valamint a médek, északon a makedonok birodalma, délen Karthágó, nyugaton pedig Róma.¹⁹

A késő ókor magyarázata a négy birodalomról fontos következményekkel járt a nyugati keresztény történeti gondolkodásra. Ugyanis ha a négy birodalom közül utolsó Róma, és utána, azaz bukása után a világvége következik, akkor Rómának fenn kell maradnia. Éppen ezért alakították ki a Római Birodalom átvitelének elméletét (imperium translatio) a középkoriakra, Nagy Károly frank, majd az Ottók német birodalmára. Az imperium translatio már megjelent Orosius keleti birodalmakat összefoglaló magyarázatában, sőt már korábban az ókori szerzők elméleteiben, ahol általában öt, sőt előfordult, hogy hét birodalom szerepelt az általános imperium translatio elméleteken belül.²⁰ A négy birodalomról szóló tan egyébként a Biblián nyugvó keresztény szemlélettel folytatása az ókorban kialakult világtörténeti korszakolásnak, amely a fémeken (aranykor, ezüstkor, ércor, vaskor) alapult.

A világ hat (hét) korszakáról szóló elmélet a Bibliában fellelhető korszakolásból következik, és az egyes szakaszok különböző hosszúságúak. K. H. Krüger szerint annak ellenére találunk hasonlóságot a négy birodalom és a világ egyes korszakainak tana között, hogy az utóbbinak egészen más a gyökere. Hasonlóság, hogy mindkét tanítás a történelem időrendjében kíván eligazítást adni, továbbá megjelenik benne Babilon, valamint Krisztus születésének idejével Róma, valamint hozzávetőlegesen időben is hasonló ideig, 6000 évig tartanak.²¹

A hat világtörténeti korszak alapját az egyes korszakok gondolkodói a teremtés hat napjában, annak analógiájára látták, és ebből következően úgy gondolták, hogy hat korszakon át tart a világ története, amelynek az utolsó ítélet vet majd véget. Azt, hogy egy korszak ezer évig tart, a Zsoltárok könyvében álló rész alapján gondolták.

„Mert ezer év előtted annyi,

¹⁶ Dán 2. 44. és 45-höz kapcsolódó 44. 45. jegyz. 1029. p.

¹⁷ Dán 7. 2–8. 17–27. p.

¹⁸ Biblia i.m. 7. 1. jegyz. 1029. p.

¹⁹ KRÜGER 1976, 25. p. Krüger a felsorolásában F. Glorie és A–D. von den Brincken munkáira támaszkodott.

²⁰ KRÜGER 1976, 25. p.

²¹ KRÜGER 1976, 26. p.

mint a tegnapi nap, amely elmúlt.”²²

Babits Mihály a Bibliát jól ismerve a Jónás könyvében e gondolatot, amikor az Úr Jánoshoz szólt a mű végén az alábbi módon emelte költői magaslatba:

„s negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi
az én számban ugyanazt jelenti.”

Az utolsó ítéletet pedig Jézus jövődöleése alapján a közeli időben várták a korai keresztények, mert azt mondta, hogy a tanítványok megéri az időt, amikor újra eljön az Úrral, és ítélkezik. Bár nem tudták annak sem napját, sem óráját, ám nem zavarta őket, hogy számoljanak vele, és nem gátolta őket abban sem, hogy a világvége hozzávetőleges időpontját meghatározzák Augustinus és Beda értelmezése alapján.²³

Az egyes szerzők esetében a hat időszakra kiterjedő korszakolás változott. Például Augustinusra visszamenően Beda Venerabilis nyolc korszakot jelölt meg a Biblia hatodik zsoltárára hivatkozva. Freisingi Ottó őt követte. Ugyancsak Augustinusra visszavezethető az Eusebius és Hieronymus által kijelölt fordulópontok meghatározása, amely bibliai és egyháztörténeti alapokon nyugszik. 1. Ádám-tól Noéig, 2. Noétól Ábrahámig, 3. Ábrahám-tól Mózesig, 4. Mózes-től Salamon templom építéséig Jeruzsálemben, 5. onnan a második templom építéséig, 6. onnan Krisztus születéséig, 7. majd Krisztus születésétől az illető művek megírásáig. Az osztályozás a szerzőknél változott, azonban a leginkább kedvelt és a hozzá használt alap a hat világtörténeti korszak tana maradt.²⁴

A Budai jogkönyv egy efféle változatot vett át, figyelmen kívül hagyva, hogy 1421-ben már az ő osztályozása szerint sem lehettek a 6. korszakban, ha egynek az idejét ezer évben határozták meg. Az említett Szász és Sváb tükör szerzője hét korszakról szólt, tehát az ötletet lehet, ám a példát semmiképpen sem az említett jogkönyvekből vette a 404. artikulusz szerzője. Hogy honnan, az már – úgy gondoljuk – nem feltárható. Arra viszont kereshetünk választ, hogy miért. Mivel a jogkönyv alkotóinak szerkesztésmódját az asszociatív, gondolatársító szerkesztés jellemzi, esetünkben ugyancsak ennek megnyilvánulását tapasztalhatjuk. A szerző beírta annak az időpontját, hogy a budai tanács mikor hozta azokat a határozatokat, amelyeket ő a jogkönyvbe vezet. Krisztus születésének említése eszébe juttatta, hogy az egy világtörténeti korszak határát jelenti, és erre fel valódi középkori szerkesztési és gondolkodásmóddal beírta a hat korszak határát is az artikulusz elé.

²² Zsolt 89. 4. p.

²³ KRÜGER 1976, 26. p.

²⁴ KRÜGER 1976, 27. p.

LÁSZLÓ BLAZOVICH

DIE SECHS EPOCHEN DER WELTGESCHICHTE IM OFNER STADTRECHT

(Zusammenfassung)

Im Aufsatz wird der Frage nachgegangen, wie die Beschreibung der sechs Weltreiche in das Ofner Stadtrecht Eingang gefunden haben. Zunächst wird auf die Chronologieauffassung der Autoren der Universal- und Weltchroniken eingegangen. Der Autor des Aufsatzes kommt zum Schluss, der Verfasser des Artikels 404 habe die Ergänzung der assoziativen Vorgehensweise der Redaktion entsprechend eingefügt. Bei der Beschreibung der Entstehungszeit des Artikels (1421) fiel ihm ein, die Ergänzung sei in der sechsten Epoche der Weltgeschichte entstanden und schickte daher dem Artikel die Aufzählung der sechs Epochen voraus.